

zikumukî'nin şeyhi Muhammed Yaragî'nin sohbetlerine katıldı ve ondan da icâzet aldı. Ayrıca hac seferi esnasında tanıştığı Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden İsmâil Kürdemirî'nin (Şîrvânî) kendisine irşad izni verdiği belirtilmektedir (Nezîr ed-Durgilî, s. 79-80).

Sugürî 1830-1859 yıllarında, Kuzey Kafkasya'da müslümanlar tarafından oluşturulan Kuzey Kafkasya imamlığı sürecinde bölge nâiblerini kontrol etmek ve İmam Şâmil ile aralarındaki ihtilâfları çözmek gibi görevler üstlendi. Şeyh Şâmil'in güvendiği yardımcılardan olduğu için 1834'te Ruslar tarafından yakalanıp Tiflis'e götürüldü, Şeyh Şâmil de elindeki Rus esirleri onunla değiştirdi. Sugürî'nin en büyük oğlu Hacı Muhammed bir süre Şâmil'in Sogratlı nâibi olarak görev yaptı. 1859'da Şeyh Şâmil'in Ruslar tarafından esir alınması ve Cemâleddin Gazikumukî'nin İstanbul'a sürülmesiyle Kuzey Kafkasya imamlığı dağıldı. Sugürî bu süreçte Dağıstan'da Nakşibendiyye-Hâlidiyye'nin en önemli şeyhi durumuna geldi. 1877'de Çeçenler ve Dağıstanlılar'ın baş kaldırması Ruslar tarafından bastırılınca Sugürî ikinci oğlu Muhammed Hacı'ya bir müddet sonra imam olarak tayin etti. Muhammed Hacı'nın Sugürî'ye bağlı müridlerle birlikte Ruslar'a karşı başlattığı cihad hareketi de Ruslar tarafından bastırıldı ve Muhammed Hacı idam edildi (1878). Yaşlılığından dolayı Sugürî'ye önce sürgün cezası verildi, ardından bu ceza Gazaniş'ten itibarlı bir devlet adamının kefaletiyle Kumuk kasabasında ev hapsine çevrildi. Sugürî burada halkın arasına sadece cuma namazını kıldırarak için çıkıyor, diğer günler halk onun yanına giderek ikinci vaktine kadar görülebiliyordu. Rebûlâhîr 1299'da (Mart 1882) vefat eden Sugürî, Gazaniş Mezarlığı'na defnedildi. Kabri Dağıstan'ın meşhur ziyaret yerlerindedir. Vefatının ardından halifesi İlyas Zedekarî ed-Dargî ile 1925'te idam edilen Dağıstan müftüsü ve önderlerinden Necmeddin Hutsî onun için mersiye yazmıştır (Hutsî'nin seksen bir beyitlik mersiyesi için bk. *a.g.e.*, s. 81-85). Ölümünden sonra yerine halifelerinden Şeyh İlyas Zedekarî ed-Dargî geçmiştir. Diğer halifeleri şunlardır: Şeyh Hacı Uzun es-Saltî el-Avârî, Şeyh Muhammed el-Kigunî, Hacı Mûsâ el-Kigunî, Abdullâh el-Gimrevî, Muhammed el-Ubûdî. Sugürî'nin diğer oğulları Ahmed ve Hacı Muhammed babaları hayatta iken vefat etmiştir. Âlim ve şair olan Hacı Muhammed, Kars üzerinden Osmanlı topraklarına geçmiş ve ölünceye kadar orada yaşa-

mıştır (buradan babası ile ailesine yazdığı Arapça mektup için bk. *a.g.e.*, s. 96-100).

Sugürî'nin tarikata yeni intisap edenler için yazdığı *el-Meşrebü'n-Nakşibendî* isimli küçük bir risalesi basılmıştır (Temirhanşura 1906). Ayrıca *Hâşiye 'alâ âdâbi'l-bahş* adlı bir eseriyle (Mahaçkale Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü) muhtemelen Şeyh Şâmil'in mücadelesi sona erdikten sonra kaleme aldığı, küfür diyarı Rusya'dan İslâm diyarına hicret etmenin gereğine dair *el-Çavîl fi vücûbi'l-hicre* adlı eseri (Princeton University Library, Yahuda Collection, c. 2867, vr. 91^a-94^a) bulunmaktadır. Sugürî Arapça ve Avarca şiirler de yazmıştır. Şeyh Şâmil'in 1845'te Prens Mihail Vorontsov kumandasındaki Rus ordusuna karşı zaferini kutlamak ve bu savaşta şehid düşenler için yazdığı otuz beyitlik Arapça kaside (*Bârikatü's-süyûfî'd-Dağıstâniyye*, s. 12-13) şiirlerine bir örnek olarak gösterilebilir.

Sugürî'nin tarikat silsilesi Cemâleddin Gazikumukî, Muhammed Yaragî, İsmâil Kürdemirî vasıtasıyla Nakşibendiyye-Hâlidiyye'nin kurucusu Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşmaktadır. Onun ayrıca Kadiriyye'den ve diğer bazı tarikatlardan da icâzet aldığı belirtilir (Nezîr ed-Durgilî, s. 80). Muhtemelen bu sebeple müridlerine hem zikr-i cehrî hem zikr-i hafî yaptırıyordu. Kumuk'ta mecburi ikameti sırasında cuma namazının ardından cemaate kelime-i şehâdet getirip mânasını açıkladıktan sonra on defa yüksek sesle kelime-i tevhidi tekrarlattığı, bunun ardından müridleriyle birlikte cemaatin de katıldığı sesli zikir icra ettiği belirtilmektedir. Halifelerinden Muhammed el-Ubûdî'nin henüz yolun başında oldukları için "şer'iyye" diye isimlendirdiği müridlerine sesli zikir, kalp temizliğini gerçekleştirerek mâsivâdan uzaklaşmaları da "ittibâiyye" diye adlandırıp onlara kalbî zikri telkin etmesi, Dağıstan'da Şeyh Mahmûd el-Elmâlî ile ortaya çıkan Hâlidiyye-Mahmûdiyye kolu mensuplarıncaya eleştirilmiştir. Dağıstan'da Sugürî ile Mahmûdiyye mensupları arasında Ruslar'a karşı cihadın şekli konusunda da ihtilâf çıkmış, Sugürî ve taraftarları savaşarak cihadı benimserken Mahmûdiyye mensupları müridleri eğitip yetiştirmeyi tercih etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Tâhir b. Seyyid Şeyh Abdürrahîm b. Seyyid Şeyh Ali er-Rükkâlî el-Hüseynî, *Bârikatü's-süyûfî'd-Dağıstâniyye fi ba'zî'l-gazâvâtî's-Şâmilîyye*, İstanbul 1327, s. 12-13; Hâlid Seyfullah b. Hüseyin el-Kumukî, *Mektûbât-ı Hâlid Seyfullâh ilâ fuakarâ'î ehilillâh* (nşr. Abdülcelîl Atâ el-Bekrî), Dimaşk 1426/2005, s. 101, XXIII. Mektup; Hasan

Hilmî b. Muhammed el-Kahhî, *Vesâ'ilü'l-mürîd fi resâ'ilü'l-üstâzi'l-ferid (Mektûbâtü'l-Kahhî)* (nşr. Abdülcelîl Atâ el-Bekrî), Dimaşk 1426/2005, s. 25-26, 35-43; Nezîr ed-Durgilî, *Nühzetü'l-ezhân fi terâcimi 'ulemâ'i Dağıstân (Muslim Culture in Russia and Central Asia, IV, içinde, nşr. ve trc. M. Kemper – A. R. Şixaidov)*, Berlin 2004, s. 79-100, 128, 145-146, 150, 152-153, 163; M. Kemper, "Daghestani Shayks and Scholars in Russian Exile: Networks of Sufism, Fatwas and Poetry", *Daghestan and the World of Islam* (ed. M. Gamber – D. J. Wasserstein), Helsinki 2006, s. 97, 102; a.mlf., "Hâlidiyya Networks in Daghestan and the Question of Jihâd", *WI, XLII/1* (2002), s. 48-51, 58-71; a.mlf., "Abd al-Rahmân al-Thughûrî", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2011, fas. 1, s. 6-8.

REŞAT ÖNGÖREN

SUKÛK

(الصكوك)

Ticarî varlıklar üzerindeki şâyi hisseli mülkiyeti anlatan ve eşit değerde ihraç edilen finansal sertifikalar.

Sözlükte "finansal sertifika" anlamındaki sukûk günümüzde terim olarak bir mal, hizmet, kullanım hakkı ya da belirli bir yatırım aktivitesinin mülkiyetine dair eşit değere sahip şâyi hisseli belgeleri ifade eder (*el-Me'âşürü's-şer'iyye*, s. 238; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/2, s. 1208; *Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî*, karar nr. 178). Bu tarifile sukûkun bono ve tahvil gibi faizli yatırım araçlarından farklı, onlara alternatif olduğu ve "deyn" üzerine câiz olmadığı belirtilir. Daha geniş bir mânaya şâmil olmakla birlikte günümüzde faizsiz menkul kıymetleştirme işlemini anlatan sukûk için zaman zaman "es-sukûku'l-İslâmiyye" tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamıyla sukûk İslâm tarihinde "yazılı belge, resmî tutanak, istihkak senedi/karne, ödeme emri/çek, borç senedi, mal ve yiyecek sertifikaları" mânalarına da gelen sak kelimesinden farklı bir yapıya ve işleyişe delâlet etmektedir (sak kelimesinin farklı kullanımları için bk. *Mv.F*, XXVII, 46-49; Fuâd Muhammed Ahmed Muhayzin, XIX/2, s. 868-869; ayrıca bk. SAK).

Faizsiz menkul kıymetleştirme mantığına dayanan sukûkun diğer finansal araçlardan farklı olduğu pek çok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Faizli menkul kıymetleştirme, borçların eşit değerde ve tedavüle kabil menkul kıymetlere (senetler) dönüştürülmesidir. Bu tür senetlerin, sahibi lehine faizli alacağı temsil etmesi sebebiyle çıkarılması ve tedavülü dinen câiz görülmez. Zira fıkhıta prensip olarak borç gelir getirmez. Sukûk ihracı ise (menkul kıymetleştirme) varlıkların mülki-

yeti üzerindeki şâyi hisseleri temsil eden eşit değerde malî vesika veya sertifikalar çıkarmaktır. Bu varlıklar bizzat mal (ayn) ve bir malın kullanım hakkı/hizmet hakkı (menfaat) yahut mal, menfaat, para ve deynin karışımı olabilir. Söz konusu varlıkların bizzat mevcut olması veya sukûk satışından elde edilen gelirle meydana getirilmesi gerekir. Bunlar fıkhî muteber sayılan bir akid çerçevesinde çıkarılır ve bu akdin hükmünü alır (*Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî*, XIX/2, s. 1208; *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî*, karar nr. 178). Sukûkun cevazına delil olarak aslî ibâha ilkesinin yanı sıra böyle bir işlemin ribâ, kumar ve garar içermemesi ve risk paylaşımının mevcudiyeti gösterilmektedir (Muhammed Ayub, s. 390). Sukûkla alakalı literatür, günümüz İslâm ülkelerindeki uygulama ve tartışmalara paralel olarak her geçen gün hızla gelişmekte, özellikle İngilizce ve Arapça araştırmalar işlemin geniş bir coğrafyada uygulanmasıyla birlikte artmaktadır (İngilizce literatürde sukûku farklı yönlerden değerlendiren bir kaynak olarak bk. *The Islamic Debt Market for Sukuk Securities*). Buna karşılık Türkiye'de sukûk işlemlerinin son yıllarda uygulanmaya başlanmasıyla birlikte Türkçe çalışmaların yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı ve konuyu sistematik biçimde ele alan akademik kaynakların çok sınırlı olduğu görülmektedir.

Sukûka dair bireysel çalışmalar bir yana bırakılırsa bu konu etraflıca ilk defa, 1988'de *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî* tarafından düzenlenen toplantıda mudârebe sukûku bağlamında ele alınmış ve bir karar halinde yayımlanmış, fikhî temellendirme açısından çok önemli olan bu toplantıda konuyla ilgili ayrıntılar ilk defa sistematik biçimde ortaya konmuştur. Faizsiz bankacılık sektöründe uygulanacak standartları belirleme rolüne sahip temel standartlardan biri olan Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâcaa li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye tarafından 2003 yılında neşredilen 17 numaralı standart doğrudan sukûkla ilgilidir. Bunun ardından *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî*, 2004'te sukûkun en yaygın türlerinden biri olan icâre sukûku hakkında özel bir oturum yapmış ve bir karar yayımlamıştır (*İkârât ve tavsiyyât*, s. 437-439). Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâcaa 2007 ve 2008'de sukûka dair standartları güncelleştirmiştir. *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî* 2009'da "eş-Sukûku'l-İslâmiyye (et-tevrîk) ve ta'bîkâtühe'l-mu'âşıra ve tedâvülühâ" adıyla bir toplantı düzenlenmiş (*a.g.e.*, s. 576-579), 2012 ve 2013'te yapılan oturumlarda da

konuyu incelemeye devam ederek kararlar yayımlamıştır. Sahaya ilişkin bu önemli kurumların katkıları ilgili literatürün gelişmesine önemli bir ivme kazandırmıştır. Son yıllarda dünyanın farklı yerlerinde sukûkla ilgili pek çok toplantı, sempozyum vb. düzenlenmektedir.

Günümüzde iktisadî hayattaki projelerin çok büyük boyutlara ulaşması ve bunlar için yüksek finansal kaynaklara ihtiyaç duyulması karşısında tek tek bireylerin ve kurumların malî güçlerinin yetersiz kalması, kişilerin ve kuruluşların bir araya gelerek projeleri birlikte finanse etmesi sukûk fikrinin temelini oluşturmaktadır. Böylece hem ekonomik kalkınma hem sukûk sahiplerinin bu yöntemle kâr etmesi hedeflenmektedir. Sukûk ihracındaki başlıca hedefler ve faydalar şu şekilde ifade edilmektedir: İslâm ülkelerinde ekonomik hayatın dinin temel ilkeleriyle uyum içinde teorik ve pratik yönden gelişmesine katkı sağlamak, bir alternatif olarak devletin kalkınma ve alt yapı projelerindeki finansman ihtiyacını karşılamak, geniş ticarî faaliyetlere imkân sağlaması dolaşısıyla İslâmî prensiplere uygun borsayı güçlendirmek; öz kaynakları çeşitlendirerek birey, kurum, şirket ve devletlerin likiditesini arttırmak ve mâkul bir vadede likidite ihtiyacı olan şirketlerin ihtiyacını gidermek; âtil duran kaynakların kalkınmaya yardımcı olmasına ve bütçe açığının giderilmesine katkı sağlamak; tedavüde olmayan paranın tedavüle girmesiyle para akışını temin etmek, yeni ticarî varlıklar için kaynak oluşturarak finansman kaynaklarını çeşitlendirmek, işleme çok kişinin katılmasını sağlayıp riski azaltmak; kredi ve sermaye piyasalarını bir araya getirmek, bütçe dışından finansman kaynağı temin etmek; sukûk sahiplerinin büyük finansal işlemlere hissedar olmasına imkân sağlamak; faizsiz kurumların başarısını arttırmak ve ferdî yatırımların yetmeyeceği çapta büyük finansal işlemlere hissedar olma imkânı temin etmek, sermaye dalgalanmasını azaltmak (Velîd Hâlid eş-Şâyçî – Abdullah Yûsuf el-Haccî, s. 926-927; Ali Muhyiddin el-Karadâgî, XV/2 [1425/2004], s. 178 vd.; M. Taki Osmânî, s. 956-958; XIX/2, 985-986).

Diğer yatırım araçlarından farklı yönleri bulunan sukûkun başlıca özellikleri şu şekilde ifade edilebilir: 1. Sukûk varlıklara dair şâyi hisse mülkiyetini temsil eder. Bu varlıklar fiziksel varlıklar (a'yân), kullanım ve hizmet hakları (menâfi') veya bunların karışımı olabilir. Sukûk, ihraç edenin zimmetinde sukûk sahibi lehine bir alacağı

temsil etmez. Faizli senetlerle arasındaki temel fark da budur. 2. Sukûkun ihraç aşamasında belirli bir nominal değeri vardır. Bu değeri kanun belirler ve belirlenen değer sukûk sözleşmesinde açıklanır. 3. Sukûk malî piyasalarda satım ve tedavülü kolaylaştırmak için eşit değerde çıkarılır. 4. İlke olarak tedavüle uygundur. Mudârebe, müşâreke ve icâre sukûku gibi türler bazı şartlarla tedavüle kabildir. Murâbaha, selem ve istisnâ' sukûkları ise malî temsil ettiği sürece tedavüle kabil olup başkasının zimmetinde deyne dönüştüğü an tedavülü câiz değildir. Şu halde sukûkun tedavülü, temsil ettiği şeyin tedavülünün şartlarına tâbidir. 5. Sukûkun her bir birimi (sakk) bölünme kabul etmez. Bir sakka birden fazla tarafın ortak olması durumunda bu tarafların kanunî açıdan sadece bir temsilcisi olmalıdır. 6. Sukûk sahipleri hisseleri nisbetinde mülkiyetin getirdiği risklere, sorumluluklara ve sonuçlara katlanır. 7. Ortaklığa dayalı sukûklarda kâr veya zarara iştirak etme hususunda sukûk sahiplerinin getiriden alacakları pay sukûk sözleşmesindeki anlaşmaya göredir, zarara ise hisse oranında iştirak edilir. Sukûk yöneticisi (mudârib, vekil veya ortak) sermayeyi iade etme hususunda garanti veremez. Zira garanti tahvil ve bono gibi faizli senetlerin bir özelliğidir ve işlemi ribâyâ dönüştürür. 8. Sukûk sahibi, sukûkun nominal değerinden daha önce belirlenen oranda veya belirlenmiş bir miktarda pay alamaz. 9. Sukûk şer'î bir akde istinaden çıkarılır ve hükümleri temsil ettiği akidlere göre farklılık gösterir (*el-Me'âyrü's-şer'îyye*, s. 240; Celâl Demmâğ, s. 71-72; Fuâd Muhammed Ahmed Muhaysin, XIX/2, s. 875 vd.; *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî*, karar nr. 178, 188, 196).

Sukûka İlişkin Hükümler. Sukûk, farklı özellikler taşımasının bir sonucu olarak kendine has fikhî hükümler taşımaktadır. *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî*'nin 2009 yılı toplantısında sukûka dair şu hükümler tesbit edilmiştir: 1. Sukûk yöneticisinin, gerçek kârın beklenen kârdan düşük çıkması durumunda sukûk sahiplerine borç ya da teberru taahhüdünde bulunması câiz değildir. Yatırımın sonucu ortaya çıktıktan sonra aradaki farkı bağışlaması veya borç vermesi örf halini almışsa bu husus taahhüt hükmünü taşıyacağından bu durumda da câiz olmaz. Ancak yardımlaşma sigortası veya tekâfül yoluyla sermaye risklerinin korunması câizdir (ayrıca bk. karar nr. 188). 2. Sukûk yöneticisi emin hükmündedir. Kasıt, kusur veya anlaşma (mudârebe, müşâreke, yatırımda vekâlet)

şartlarına muhalefet olmadıkça sukûkun kıymetini tazmin etmez. **3.** Sukûkun nominal değeriyle itfâ işlemine tâbi olması (sukûkun vadesinin dolması ve işlemin kapatılması) câiz olmayıp itfânın piyasa değeri veya o esnada anlaşılan fiyat üzerinden olması gerekir (buna rağmen Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâca'a li'l-müessesâti'l-İslâmiyye'nin Şubat 2008'de yayımladığı bir rapora göre kiracının nominal değerle geri alım taahhüdü câiz görülmiştir). **4.** Sukûkun tedavüle uygunluğu noktasında Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî'nin 30 numaralı şu kararına uyulması gerektiği belirtilir: **a)** Sukûku oluşturan varlıklar henüz para ise sarf akdi hükümleri uygulanır. **b)** Murâbaha satışında olduğu gibi varlıklar deyne dönüştüyse sukûkun tedavülünde deyn hükümleri geçerli olur. Bu durumda ancak borcun aynı miktarda havalesi câizdir. **c)** Eğer mudârebe malı para, deyn, mal ve menfaatin karışımı ise -son ikisinin çoğunlukta olması durumunda- bu tür sukûkun, üzerinde anlaşılan fiyatta göre tedavülü câizdir. Ancak nakit ve deyn çoğunlukta ise tedavül hakkında bir sonraki Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî kararında ortaya konan şu hükümlere riayet edilir: **1.** Menkul kıymeti oluşturan varlıklar paradan ve deyn den oluşuyorsa bu tür sukûkun tedavülü sarf veya borcun satımı hükümlerine tâbidir. **2.** Menkul kıymeti oluşturan varlıklar fizikî mal (ayn), menfaat veya haklardan oluşuyorsa üzerinde anlaşılan fiyatla tedavül câizdir. **3.** Menkul kıymeti oluşturan varlıklar bütün bunların karışımı ise iki durum söz konusudur: **a)** Paranın ve deynin metbû (asıl) olma ya elverişli bir şeyin cüzü (tâbii) olması ve menkul kıymetin metbûnun mülkiyetini ihtiva etmesi. Bu durumda para ve deynin varlıklara oranına bakılmaksızın menkul kıymetin tedavülü câiz olur. **b)** Paranın ve deynin tâbi olamayacak bir durumda olması yahut menkul kıymetin metbûnun mülkiyetini içermemesi. Bu vaziyette tedavül hükümleri menkul kıymeti oluşturan varlıkların oranına göre belirlenir. Menkul kıymetin temsil ettiği ortaklık ve ya proje henüz fiilen işlemeye başlamamışsa yahut tasfiye sürecinde ise menkul kıymeti oluşturan varlıkların oranına göre hüküm verilir (karar nr. 188, md. 5). Her hâlûkârda tedavülün sukûk ihraç eden tarafın kayıtlarına tescili gerekir. Ayrıca ceviz hükümünü borçların tedavülü için bir yol ve hile edinmemek icap eder (*Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/2, s. 1208-1209; Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî, karar nr. 178). Mecmau'l-fikhi'l-İs-

lâmî'nin 2012'deki toplantısının kararları arasında ayrıca satıcının, satılan malı kiralayacağına vaad edilmesini içeren bir vaadle sukûk satmasının -haram olan îne satışı gibi sayılacağından- câiz olmadığı ifade edilmektedir (karar nr. 188).

Sukûk izahnâmesinde (sukûk işleme katılan tarafların haklarını, yükümlülüklerini ve çıkarılan sukûkun hangi akde dayalı olarak ihraç edildiğini içeren sözleşme) fikhî açıdan şu hususlara riayet edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır: **1.** Anlaşmanın şartları, ilgili taraflar hakkında yeterli bilgi, tarafların şer'î nitelikleri, hakları ve yükümlülükleri belirtilmelidir. **2.** Sukûka kaynaklık edecek akdin türü yazılmalıdır. **3.** Akdin şartları ve rükünleri kapsamı, akdin gereklilikleriyle çelişen ve hükümlerine aykırı olan bir şart içermemesi icap eder. **4.** İzahnâmede şer'î hükümlere uymanın ve çıkarılan sukûkun cevazını teyit edecek bir heyetin bulunmasının gerekliliği belirtilmelidir. **5.** Sukûk sahiplerinin kâr durumunda kâra ortak olacakları, zarar durumunda ise hisseleri miktarınca zarara katılacakları kaydedilmelidir. **6.** İzahnâmede, ihraç edecek olan kuruluşun yatırımcılara (sukûk sahiplerine) -kasıt veya kusur halleri dışında- sertifikanın nominal değerini ve belli miktarda kârı garanti ve taahhüt ettiğini içerir herhangi bir madde bulunmamalıdır. Ancak ilgili hükümler dikkate alınmak şartıyla bağımsız bir üçüncü şahıs karşılıksız olarak buna kefil/garantör olabilir. Ancak ihraç edecek kuruluşun kasıt veya kusur hallerindeki sorumluluklarını tazmin etmek maksadıyla yatırımcılara aynı veya şahsî teminat vermesi câizdir. **7.** Belirli bir kuruluşun alınmayan sukûku satın almayı taahhüt etmesi câizdir. Bu durumda yükümlülük bağlayıcı vaade istinaden gerçekleşir. Taahhütte bulunan tarafın bu vaad karşılığında bir ücret alması câiz değildir. Sukûk yöneticisini, reel kârın beklenenden düşük olması durumunda sukûk sahiplerine borç vereceğine dair bir yükümlülük altına sokan bir ibare yer almamalıdır. Ancak bu durumu telâfi etmek için bir ihtiyat fonu/İslâmî bir sigorta fonu -ilân edilerek oluşturulabilir (*el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 242-243; *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 380-381; Celâl Demmâğ, s. 92-93).

Sukûk Türleri. Bağlı bulunduğu akde ve kullanım amacına göre farklı sukûk türleri mevcuttur: **a) İcâre Sukûku.** İcâre akdine konu olan ayn ve menfaatleri tedavüle elverişli menkul kıymete dönüştürmek suretiyle oluşturulan sukûk çeşidi olup bunun da farklı türleri vardır (*el-Me'âyirü's-şer'iy-*

ye, s. 240-241; Celâl Demmâğ, s. 109-111; ayrıntılar için bk. *Qarârât ve tavsiyyât*, s. 437-439). Meselâ banka bir gemiyi alıp müşteriye kiralar, değeri üzerinden sukûk çıkarıp bunları satar, hisse sahipleri de kiradan pay alır. Amaç icâre akdine konu olan mal, menfaat ya da hizmetleri ikincil piyasalarda tedavüle kabil sukûka dönüştürmektir (icâre sukûku ve aşağıda ele alınan diğer sukûk türlerinin aşamaları için bk. *Dubai International Financial Centre Sukuk Guidebook*, s. 12-65). İcâre sukûku çeşitlerinin kalkınma projelerinin finansmanında, kamuda, özel sektörde ve hayır işlerinde kullanımı mümkündür. Meselâ devlet bu tür sukûku borç senetlerinin alternatifi olarak ya da altyapı projelerinde (bina, köprü vb.) kullanabilir. Bu da malların kiralınmasıyla (icâre-i a'yân) ya da orta ve uzun vadeli projelerin (eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme vb.) finansmanında hizmet kiralama sukûku ile olabilir. Yine iskân ve gayri menkul alanındaki kalkınma için icâre sukûkunun bazı türleri kullanılabilir.

b) Mudârebe Sukûku. Emek-sermaye ortaklığına ilişkin sukûk türü olup mudârebe sermayesinin hisselerine dayalı bir yatırım aracıdır. Mudârebe sermayesine dair sukûkun eşit paylara bölünmesiyle oluşan bu tür sukûk, sahiplerinin adına kaydedilir ve hisse miktarınca değer taşır. Sukûku ihraç eden "mudârib", sukûk sahipleri "rabbü'l-mâl" konumundadır. Sukûk için ödenen para sermaye (re'sü'l-mâl) hükmündedir. Sukûk sahipleri kârdan anlaşma oranında pay alırlar ve zarar durumunda zarara katlanırlar (*el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 239, 241). İki tür mudârebe sukûku vardır. Mutlak mudârebe sukûkunda sukûk sahipleri belli bir seçim yapmaz. Mudâribin istediği projeyi seçme hakkı vardır. Mukayyed mudârebe sukûkunda ise sukûk sahipleri mudâribin yatırım yapacağı belirli bir proje ya da alan seçerler. Mudârib bu çerçevede hareket eder. Proje bitince sukûk da sona erer. Mudârebe sukûku yatırım alanları açısından genişlemeye uygun bir alan olup sınaî, ticarî ve zirai sektörlerde uygulanması mümkündür. Kamu ve özel kaynaklı ya da hayır amaçlı olabilir. Meselâ herhangi bir devlet veya kurum, bir proje gerçekleştirme ya da kaynak toplama amacıyla mudârebe sukûku çıkarabilir. Mudârebe sukûkunun getirisi başlangıçta tam bilinemez ve farklılık gösterebilir. Tahmin ve değer biçme, sukûku çıkaran kurumun geçmiş dönem bilançoları ve market endeksleri üzerinden yapılabilir.

c) **Müşâreke Sukûku.** Geliri bir projenin gerçekleştirilmesinde, geliştirilmesinde veya ticarî bir faaliyetin ortaklık temelinde finanse edilmesinde kullanılmak üzere çıkarılan eşit değerdeki finansal belgeleri ifade eder. Proje ya da varlıklar sukûk sahiplerinin hisseleri oranında mülkiyetinde olur. Eğer kâr söz konusu olursa sukûk sahipleri kârdan pay alır. Ortaklardan biri ya da vekâletle bir başkası sukûk işlemlerini idare edebilir. İhraç mercii müşâreke talep eden taraf, sukûk sahipleri ise ortaklar, yani kârı ve zararıyla sukûk konusu girişime ortak olan kişilerdir (a.g.e., s. 239, 241). Müşâreke sukûku süre açısından iki çeşittir. Hisse senetleri gibi olan dâimî müşâreke sukûkunun vadesi projeye bağlıdır. Sukûk sahiplerinin ortaklığı proje sona erinceye kadar devam eder. Geçici müşâreke sukûku ise belirli bir zamanla sınırlıdır. Kâr dağıtılır ve proje tadrîcî bir şekilde -eksilen müşâreke işlemindekine benzer biçimde- sona erer. Kâra ve zarara katılmada ortaklık üzerine kurulu bir sistem olan müşâreke sukûku özel şirketler için uygundur. Meselâ bir otobüs şirketi bu şekilde sukûk çıkarıp gelirden pay verebilir. Bu tür sukûk liman, havaalanı, üniversite vb. inşa etme hususunda resmî merciler için de uygun bir araçtır. Eksilen müşâreke sistemiyle uygulanan yöntemin, vakıf arazisinin satımının câiz olması sebebiyle özellikle vakıf mallarının imarında kullanılması mümkündür (Celâl Demmâğ, s. 106-107).

d) **Murâbaha Sukûku.** Murâbaha konusu mal alımının finansmanı için çıkarılan eşit değerdeki belgelerdir. Murâbaha ile alınan malın mülkiyeti sukûk sahiplerine ait olur. Sukûku çıkaran merci malın satıcısı ve sukûk sahipleri alıcılardır. Sukûk için ödenen para ise satın alma maliyetidir. Sukûk sahipleri malın ve satıştan elde edilen gelirin sahibidir. Devletler ve şirketler herhangi bir ticarî malın finansmanı için murâbaha sukûku çıkarabilir. Sukûk çıkaran makam alıcı olan müşterilerin vekili olur. Satın almadan sonra satın almayı vaad eden şirkete belirlenen kârla satarlar. Murâbaha sukûkunun ikincil piyasada satışı câiz değildir (el-Me'âyirü's-şer'iyeye, s. 239, 241; Celâl Demmâğ, s. 117).

e) **Selem Sukûku.** Selem konusu malın sermayesini tahsil için çıkarılan eşit değerdeki finansal belgelerdir. Bu tür sukûkta selem konusu mal sukûk sahiplerine ait olur. Sukûku çıkaran makam selem malının satıcısı ve sukûk sahipleri alıcılardır. Sukûk bedeli ise sermayedir. Alıcılar satıştan ya da "paralel selem"den elde

edilen paranın sahibidirler (el-Me'âyirü's-şer'iyeye, s. 239, 241). Selem sukûku uygulama alanları açısından petrol, gaz, tarım ve hayvancılık sektörlerinde kullanıma uygundur. Devlet bu yolla genel bütçeyi ve kalkınma projelerini destekleyebilir. Meselâ devlet -üretici ve teslim eden sıfatıyla- petrol selemi çıkarır ve buna ait sukûku halka satar. Her bir belge petrolün belirli bir miktarını temsil eder ve belirli vadelere hak doğurur. Sermaye sukûkun satılmasıyla sağlanır. Proje sonunda devlet sukûk sahiplerinin vekili olarak petrolü kabzederek satar ve kazanılan parayı sukûk sahiplerine dağıtır. Alış ve satış arasındaki fark sukûk sahiplerinin kârı olur. Selem sukûkunda selem akdinin bütün şartlarına riayet edilmesi gerekir (Celâl Demmâğ, s. 118-119).

f) **İstisnâ' Sukûku.** Belirli bir şey üretmek amacıyla kaynak toplamak için çıkarılan eşit değerdeki belgelerdir. Yapılan şey (masnû') sukûk sahiplerinin mülkiyetinde olur. Sukûku çıkaran sâni' (satıcı), sukûk sahipleri ise yapılması hedeflenen malı satın alanlardır (müstasni'). Sukûka ödenen para yapılan şeyin masrafıdır. Sukûk sahipleri yapılan şeyin de sahibi oldukları için satıştan ve eğer yapılırsa paralel istisnâ'dan elde edilen miktar üzerinde hak sahibi olurlar. İstisnâ' sukûku her alanda büyük çaplı projeler için uygundur. Uçak, gemi, gayri menkul, makine, okul, fabrika, farklı sanayi kolları (gıda sanayii vb.) gibi alanlarda kullanılması mümkündür. Meselâ bir anonim şirket istisnâ' sukûku çıkarır ve ilgililenenler arzedilen sukûku alırlar. Bu şirket kârlı edeceği kâr oranıyla ve uygun şartlarla yapılan şeyi satın alacağını vaad eder (el-Me'âyirü's-şer'iyeye, s. 239, 241; Celâl Demmâğ, s. 114-115).

g) **Müzâraa Sukûku.** Müzâraaya dayanan bir projenin finansmanı için çıkarılan sukûktur. Sukûk sahipleri çıkacak olan üründe belirlenen oranda hisse sahibi olurlar. Arazi sahibi ya da kiracı sukûk çıkarabilir. Bu durumda sukûk sahipleri "müzâri'" (sâhibü'l-amel) rolündedir. Sukûku çıkaran müzâri', toprak sahipleri sukûk hissedarı olabilir. Her iki durumda da sukûk sahipleri ittifak edilen miktarda kâr alırlar (el-Me'âyirü's-şer'iyeye, s. 239, 242).

h) **Müsâkât Sukûku.** Müsâkât (ağaç sulama) üzere yapılan bir proje için çıkarılan sukûktur. Meyve ağaçlarının sulanması ve bakımı için çıkarılan bu tür sukûkta sukûk sahibi anlaşmada belirlenen oranda ürünün sahibi olur. Bu da müzâraada olduğu gibi iki türlü olabilir. Arazinin sahibi ya da

kiracısı sukûk çıkarıp sukûk sahipleri "müsâki'" (sâhibü'l-amel) rolünde olabilir veya "sâhibü'l-amel" sukûk çıkarıp arazi sahipleri ya da kiracıları sukûk sahibi olabilir. Taraflar, üzerinde anlaşılan orana göre hisse alırlar (a.g.e., s. 239, 242).

i) **Mugârese Sukûku.** Mugârese (ağaç dikme) akdi için çıkarılan sukûktur. Bu da iki türdür. Arazinin sahipleri veya kiracıları sukûk çıkararak ve "mugâris"ler sukûk sahibi ya da tersi olabilir (a.g.e., s. 240, 242). Müzâraa, müsâkât ve mugârese sukûkları farklı sektörlerin bu üç sahada faaliyet gösterip tarım alanında yatırım yapmalarını sağlar. Mevsimlik ürünler için de uygundur.

k) **Vekâlet Yoluyla Yapılan Yatırım Sukûku.** Yatırım için vekâlete dayanan ortaklık belgeleridir. Sukûk çıkaranlar yatırım konusunda vekil ve sukûk sahipleri müvekkil statüsündedir. Sukûk sahipleri belirlenen oranda kâra ve zarara ortak olurlar. Her türlü sukûkta bu uygulamadan yararlanılabilir. Farklı ekonomik projeler için çeşitli sektörler tarafından çıkarılabilir. Bazı çalışmalarda "enerji sukûku" (power sukuk) tabirine rastlanmaktadır. Bu tür sukûk, meselâ elektrik üreten bir kuruluşun sukûk çıkarıp sukûk sahiplerinin belirli birimlerle elektrik satın almasıyla meydana gelir. Bu işlem selem, istisnâ', icâre veya bunların kombinasyonuyla yapılabilir (Financial Engineering, s. 104; el-Me'âyirü's-şer'iyeye, s. 239, 241).

l) **Mürekkep Sukûk.** Birden çok farklı sukûk türünden oluşan sukûk modelidir. İlk mürekkep (hybrid) sukûk İslâm Kalkınma Bankası tarafından çıkarılmıştır. Bu tür sukûkta bir araya getirilmesi şer'î açıdan sakıncalı akidlerin birleştirilmemesi gerekir.

Klasik fıkıh literatüründeki akid çeşitlerine dayalı olarak çıkarılabilecek pek çok sukûk çeşidi bulunmaktadır. Bunlar düşünce ve amaç olarak benzer bir temele dayanmalarına rağmen akidlerin yapılarında, şartlarında ve ikincil piyasada tedavüle uygun olup olmamaları bakımından aralarında önemli değişiklikler görülebilmektedir. Uygulama boyutunda ise fikhî itirazlar söz konusu olmaktadır. Bu noktada sukûkun, modern akidlerin bazı özelliklerinin yanı sıra kendine has bazı nitelikler taşıması da etkili olmuştur (sukûk çıkarma işleminin fikhî yapısı için bk. M. Abdülhalîm Ömer, XIX/2, s. 973-979). Fikhî bağlamda dile getirilen temel itirazlar sukûkun mürekkep bir yapıda olması, vaad unsuru içermesi, vekâlet akdinin risiki tamamen bir tarafa yükleyecek şekilde

kullanılması, faiz oranlarının kriter kabul edilmesi ve farklı şekillerde verilen garantilerle risk unsurunun ortadan kaldırılmasında yoğunlaşmaktadır. Bazı araştırmacılar sukûklarda işletmeci lehine teşvik şart koşma, yöneticinin borç verme taahhüdü ve sukûkun nominal değerinin ödenmesinin vaad edilmesi gibi hususların fıkıh açısından câiz olmayacağına dikkat çekmekte ve uygulamaya dair ciddi eleştirilerde bulunmaktadır (eleştiriler ve uyarılar için bk. Mahmoud A. al-Gamal, s. 97-116; Kemal Tevfik Hattâb, s. 27; M. Takî Osmânî, s. 985-1002). Sukûkun cevazı konusunda ciddi şüpheler doğuran bu durum şer'î prensiplere uymanın gerekliliğini tekrar gündeme getirmektedir.

Bugün İslâm ülkelerinin ekonomik hayatında geleneksel noktada şu hususlara işaret edilebilir: Gelişen sukûk piyasasına talep giderek artmaktadır. Müslüman ülkelerin bir kısmında hukukî çerçevenin oluşturulmaması ya da eksik kalması, malî piyasaların sınırlılığı ve dayanışma sağlayacak alt yapı kurumlarına ihtiyaç duyulması, bu alanda çalışacak yeterli insan kaynaklarının azlığı sukûkun yaygınlaşmasının önündeki önemli engellerdir. Mevcut sukûkun ekseriyetini icâre ve ardından müşâreke sukûku oluşturmaktadır. Bunun sebebi bu türlerde malî ve idarî masrafların azlığı ve riskin mâkul düzeyde olmasıdır. Mevcut sukûkun ekseriyeti sabit getirili olup proje sonuçlarıyla irtibatlı değildir (Celâl Demmâğ, s. 262). Bu da sukûk mekanizmasının ekonomik açıdan eleştirilmesine yol açmaktadır.

Sukûkun işleyişiyle ilgili iki ana bakış açısının varlığından söz edilebilir. Olumlu bir kanaate sahip olanlara göre sukûkun devreye sokulması faizsiz finans sisteminin gelişmesi bakımından çok önemli bir imkândır ve faizsiz finans sektörünün büyümesi için önemli bir fırsattır. Bu kadar iyimser olmayan ikinci görüş sahipleri ise sukûk mekanizmasının faizli tahvil, bono vb. nin bir kopyası olduğunu düşünmekte ve orijinallikten uzak olan bu işlemlerin pek çok sakınca içerdiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda sukûkun küçük sermaye sahiplerinin yatırım yapmasına imkân sağlayıp sağlamayacağı ve büyük sermaye sahiplerinin tekelinde şekli bir işlem olup olmayacağına cevabı henüz netleşmemiştir.

Faizsiz finans sektöründe teori ve pratik arasındaki çatlaklar sektörün imajına ve gelişmesine zarar vermektedir. Teoride prensiplerin genellikle doğru bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Mec-

mau'l-fıkhi'l-İslâmî yirminci dönem kararları arasında sukûkun kalkınmaya katkı sağlaması, reel ekonomik aktiviteleri desteklemesi ve karşılıklı adaleti sağlaması açısından dinin itibar ettiği temel hedefleri (makâsıd) gerçekleştirilmesi, işlemin hileden ve şekillikten uzak olması ve faizli senetlerden -yapı ve işlevi bakımından- farklı olması gerektiğine dair ibarelerin yer alması bu duruma bir örnektir. Ancak uygulama aşamasında yanlış anlama, titizlik göstermeme ve rekabet düşüncesine sığınma gibi sebeplerle yanlışlıklar görülmektedir. Dolayısıyla sukûkun cevazıyla ilgili sorulara verilecek cevaplar teorik esaslara ne ölçüde riayet edildiğine, işlemin ayrıntılarına ve uygulamada takip edeceği seyre göre değişebilmektedir. Bu sebeple her tür sukûk işlemi için aynı hükümlere göre hüküm beyan edilmesi daha doğru olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Financial Engineering and Islamic Contracts (ed. Munawar Iqbal – Tariqullah Khan), New York 2005, s. 104; Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance*, West Sussex 2007, s. 390; Mahmoud A. al-Gamal, *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*, Cambridge 2007, s. 185-186; Kemal Tevfik Hattâb, "eş-Şukûk'ü'l-İstismâriyye el-İslâmiyye ve't-tehaddiyâtü'l-mu'âşıra", *Mu'temerü'l-maşârifil-İslâmiyye beyne'l-vâkıf ve'l-me'mûl*, Dübey 2009, s. 1-32; *Dubai International Financial Centre Sukuk Guidebook*, Dubai 2009 (<https://www.difc.ae/sites/default/files/attached/5712/6707/6429/islamic.pdf>) (13.01.2016); *el-Me'âyirü's-şer'fiyye* (Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâca al-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye), Menâmê 1431/2010, s. 238, 239, 240-241, 242-243; *Karârât ve tavsiyyâtü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî 1406-1432/1985-2011* (nşr. Ahmed Abdülalîm Aliyü), Cidde 1432/2011, s. 437-439, karar nr. 137 (XV/3), s. 576-579, karar nr. 178 (XIX/4); *Faizsiz Bankacılık Standartları* (trc. Mehmet Odabaşı – İshak Emin Aktepe), İstanbul 2012, s. 380-381; Celâl Demmâğ, *eş-Şukûk'ü'l-İslâmiyye ve devruhâ fi't-tenmiyeti'l-İktisâdiyye*, Amman 2012; *The Islamic Debt Market for Sukuk Securities: The Theory and Practice of Profit Sharing Investment* (ed. Mohamed Ariff v.dğr.), Cheltenham-Massachusetts 2012; Velid Hâlid eş-Şâyci – Abdullah Yûsuf el-Haccî, "Şukûk'ü'l-İstismâri's-şer'fiyye", *el-Mu'temerü'l-İlmî es-senevi er-râbi' 'aşer li'l-mü'essesâti'l-mâliyye el-İslâmiyye* (Câmiatü'l-imârâti'l-Arabiyyeti'l-müttehide), s. 907-939 (http://slconf.uaeu.ac.ae/prev_conf/2007/proceeding/20.swf) (13.01.2016); Abdüsselâm Dâvüd el-Abbâdî, "Senedâtü'l-mu'âraza", *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*, IV/3, Cidde 1408/1988, s. 1961-1991 (Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî, karar nr. V [4/80/88], a.e., s. 2159-2165); Ali Muhyiddin el-Karadâğî, "Şukûk'ü'l-icâre: Haşâ'işühâ ve davâbiñühâ", *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*, XV/2, Cidde 1425/2004, s. 175-252; Abdullah Durmuş, "Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukûk ve Fıkhi Açından Tahfili", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 16, Konuya 2010, s. 141-156; Ahter Zeytî Abdülaziz, "eş-

Şukûk'ü'l-İslâmiyye (et-tevrîk) ve ta'bîkâtühe'l-mu'âşıra ve tedâvülühâ", *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî*, XIX/2 (1434/2013), s. 519-540; Hüseyin Hâmid Hassân, "Şukûk'ü'l-İstismâri'l-İslâmî", a.e., s. 541-635; Abdüsettar Ebû Gudde, "eş-Şukûk'ü'l-İslâmiyye (et-tevrîk) ve ta'bîkâtühe'l-mu'âşıra ve tedâvülühâ", a.e., s. 675-732; Fuâd Muhammed Ahmed Muhaysin, "eş-Şukûk'ü'l-İslâmiyye (et-tevrîk) ve ta'bîkâtühe'l-mu'âşıra ve tedâvülühâ", a.e., XIX/2, s. 841-945; M. Abdülhalîm Ömer, "eş-Şukûk'ü'l-İslâmiyye (et-tevrîk) ve ta'bîkâtühe'l-mu'âşıra ve tedâvülühâ", a.e., s. 947-982; M. Takî Osmânî, "eş-Şukûk ve ta'bîkâtühe'l-mu'âşıra", a.e., s. 983-1002 (makalenin İngilizce çevirisi için bk. Muhammed Taqî Usmani, "Sukuk and Their Contemporary Applications", s. 1-15), <http://www.kantakji.com/media/7747/f148.pdf>. (13.01.2016); "el-Arz ve'l-münâkaşa ve'l-şarâr", a.e., s. 1143-1210; *Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî*, karar nr. 178, 188, 196 (<http://www.fiqhacademy.org.sa/qarat/index.htm>) (13.01.2016); "Şak", *Mu.F.*, XXVII, 46-49.

İSMAIL CEBECİ

SULTAN BÂHÛ

(سلطان باهو)

Sultân Muhammed Bâhû
b. Bâzîd Muhammed el-Kâdirî
(ö. 1102/1691)

Hint alt kıtasında yetişmiş
Kâdirî şeyhi.

1039 (1630) yılında günümüzde Pakistan sınırları içinde bulunan Şûrkût'ta (Shorkot) doğdu. Arabistan'dan Hindistan'a göç edip Pencap eyaletinin Cang (Jhang) şehrine yerleşen bir aileye mensuptur. Bâbürlü Hükümdarı Şah Cihan zamanında devlet görevlisi olan babası Bâzîd Muhammed, Şûrkût bölgesinde bazı araziler kendisine iktâ edilince buraya geldi. Sultan Bâhû ilk eğitimine Şûrkût'ta başladıysa da düzenli bir medrese öğrenimi görmedi. Annesinin de teşvikiyle tasavvufa yönelip Habîbullah Kâdirî'ye intisap etti. Habîbullah onu Delhi'ye kendi şeyhi Pîr Abdurrahman Dihlevî'ye gönderdi. Sultan Bâhû seyrüsülükünü Pîr Abdurrahman'ın yanında tamamlayıp hilâfet aldı.

Şah Cihan'ın oğullarından Evrengzîb ile 1059 (1649) ve 1062 (1652) yıllarında Cang'daki Germahârâca Kalesi'nde, bir defa da hükümdarlığı döneminde 1668'de Delhi'de görüştü; eserlerinde onu hayırla anmaktadır. Evrengzîb ile kardeşi Dârâ Şukûh arasında çıkan taht mücadelesinde Evrengzîb'e daha yakın durdu ve bir Kâdirî müntesibi olan Dârâ Şukûh'tan eserlerinde hiç bahsetmedi. Bu durum, kendini Sünnî ve Hanefî olarak tanıtan Sultan Bâhû'nun Hint kültürüyle tasavvufu yakınlaştırmaya çalışan Dârâ Şukûh'a karşı bir tepkisi ola-